

بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های درسی دوره راهنمایی

* ابراهیم صالحی عمران

** احمد رضایی

*** کیومرث نیازآذری

**** سید نعمت‌الله کمالی کارسالاری

Email: edpes60@hotmail.com

Email: arezaiim@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۸۷/۷/۱۵

تاریخ دریافت: ۱۳۸۷/۱/۲۱

چکیده

پژوهش حاضر با هدف توصیف میزان توجه به مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های درسی دوره آموزش راهنمایی ایران انجام شده است. بدین منظور با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوا، سی جلد کتاب درسی دوره آموزش راهنمایی سال ۸۷-۱۳۸۶ بررسی و تحلیل شده که شامل ۴۸۸ درس و ۳۸۹۵ صفحه بوده است. از روش آنتروپی شانون نیز برای تفسیر پیام و پردازش اطلاعات موجود برای به دست آوردن ضریب اهمیت هر یک از مقوله‌های هویت ملی و مقایسه ضرایب اهمیت آن‌ها استفاده شده است. مقوله‌های هویت ملی شامل ارزش‌های باستانی، ارزش‌های دینی - مذهبی و ارزش‌های فرهنگ غرب است که هر یک با بهره‌مندی از معیارهای تعریف‌شده بررسی گردیده‌اند. براساس یافته‌های پژوهش، توجه متعادلی به عناصر و مؤلفه‌های هویت ملی نشده است. بیشترین ضریب اهمیت در میان دروس و صفحات کتب درسی این دوره به مقوله دینی - مذهبی اختصاص دارد. از مجموع دروس دوره راهنمایی، در ۲۹۹ درس با ۹۳۱ صفحه به مقوله دینی و مذهبی، در ۹۶ درس با ۱۶۱ صفحه به مقوله باستانی و ملی و در ۲۱ درس با ۴۶ صفحه به ارزش‌های فرهنگ غرب توجه شده است.

کلیدواژه‌ها: هویت ملی، تحلیل محتوا، آموزش راهنمایی، هویت ایرانی.

* استادیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه مازندران

** استادیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه مازندران

*** استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری

**** کارشناس ارشد برنامه‌ریزی آموزشی

مقدمه

مسئله اساسی این پژوهش، توجه به مؤلفه‌های هویت ملی^۱ است. در زندگی اجتماعی، افراد معمولاً نقش‌های اجتماعی مختلفی را ایفا می‌کنند و در مکان‌های متنوعی عضویت دارند. انسان‌ها به تعداد نقش‌ها و عضویت در «ما»های مختلف هویت‌های جمعی متفاوتی دارند. در میان هویت‌های جمعی^۲، هویت جامعه‌ای (ملی) بیشترین اهمیت را از نظر وحدت و انسجام داراست. در علوم اجتماعی، تمامی صاحب‌نظران از متقدمان تا معاصران، به مسئله وحدت و انسجام اجتماعی و به دنبال آن، نوعی روح جمعی یا هویت جمعی پرداخته‌اند و در بیشتر تعریف‌ها بر احساس تعلق و تعهد به مشترکات جمعی تأکید کرده‌اند؛ اما ابعاد این مشترکات جمعی، نمی‌تواند در تمام جوامع یکسان و هم‌وزن باشد. از این رو، الگوی ایدئال هویت ملی در هر جامعه متفاوت از جوامع دیگر بوده، محدودیت ابعاد آن برخاسته از ارزش‌ها و نگرش‌های آن جامعه خاص است. منشأ بسیاری از نگرش‌ها و تفکرهای انسان، تصویربرداری و معناسازی‌هایی است که از بدو تولد در خانه، و پس از آن در مدرسه شکل می‌گیرد و می‌توان به اهمیت دوره آموزش عمومی در شکل‌گیری هویت ملی به مثابه رکن شخصیت و متمایزکننده او از دیگران در دانش‌آموزان دوره‌های ابتدایی و راهنمایی پی برد. از زمانی که آموزش و پرورش به صورت رایگان، اجباری و همگانی در ردیف بخشی از راهبردهای توسعه در بیشتر کشورهای جهان معرفی و اجرا شده است، دست‌اندرکاران آموزش و پرورش کشور بر آن شدند تا با دقت نظر و اعمال حساسیت‌های لازم در مؤلفه‌های تعلیم و تربیت، از جمله برنامه‌ریزی درسی (به ویژه محتوای درسی)، تمهیدات لازم را با کاربست روش‌های مناسب برای ایجاد آگاهی و تقویت بعد شناختی و حس تعلق به هویت ملی در بعد عاطفی و احساسی در دانش‌آموزان فراهم آورند (حاج بابایی، ۱۳۷۱: ۲۵). محتوای منابع آموزشی نیز در جایگاه مهم‌ترین و حساس‌ترین مباحث در شکل‌دهی به هویت ملی، مورد توجه قرار گرفته است؛ به ویژه در کشور ما که کتاب‌های درسی به صورت متمرکز چاپ می‌شود و در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌گیرد، تأثیر زیادی در شکل‌دهی به هویت ملی دانش‌آموزان دارد. از این رو، با توجه به اینکه دوره سه‌ساله راهنمایی بخشی از آموزش عمومی است و هویت دانش‌آموزان در این دوره در حال شکل‌گیری است، توجه به محتوای منابع آموزشی دوره یادشده از اهمیت زیادی برخوردار است (صالحی‌عمران، ۱۳۸۶).

1. National Identity

2. Collective Identity

بررسی‌ها نشان می‌دهد که هویت در دنیای معاصر با بحران روبه‌روست و گرفتار بحران توصیف می‌شود (دوران، ۱۳۸۳؛ شیخاوندی، ۱۳۸۳). از این رو، این تحقیق درصدد است به این پرسش پاسخ گوید که مؤلفه‌های هویت ملی به چه میزان در کتب درسی دوره آموزش راهنمایی مورد توجه قرار گرفته و کدام بعد آن بیشترین ضریب اهمیت را برای سیاستگذاران و برنامه‌ریزان آموزش راهنمایی داشته است؟ به عبارت دیگر، سؤال‌های پژوهش به شرح زیر است:

۱. در کتاب‌های درسی دوره آموزش راهنمایی، فراوانی توجه به مفهوم مقوله باستانی و ملی به چه مقدار است؟
۲. در کتاب‌های درسی دوره آموزش راهنمایی توجه به ارزش‌های دینی - مذهبی به چه میزان است؟
۳. در کتاب‌های درسی دوره آموزش راهنمایی، فراوانی توجه به ارزش‌های فرهنگ غرب چقدر است؟

مفهوم‌شناسی هویت و هویت ملی

«هویت در لغت به معنای ذات باری تعالی، هستی، وجود، آنچه موجب شناسایی شخص باشد، و همچنین به معنای حقیقت جزئی است؛ یعنی هرگاه ماهیت، تشخیص، لحاظ و اعتبار یابد، هویت گویند و گاه هویت به معنای وجود خارجی است و مراد تشخیص و هویت گاه بالذات و گاه بالعرض است.» (معین، ۱۳۸۳: ذیل «هویت») هویت در جایگاه مفهوم و پدیده‌ای چندوجهی^۱ توجه صاحب‌نظران رشته‌های علمی بسیاری را طی سالیان اخیر به خود جلب کرده است (کریمی، ۱۳۸۶). هویت دارای وجوه، سطوح و کارکردهای مختلفی است که فقط بر برخی نکات مهم آن تأکید می‌شود. از میان تعاریف مختلف هویت، می‌توان به نظر کاستلز^۲ اشاره کرد. از دیدگاه او هویت به معنای کیستی و هستی یک فرد، گروه، جامعه و ملت، فرایند ساخته شدن معنا، بر پایه ویژگی فرهنگی یا یک دسته ویژگی‌های فرهنگی تعریف می‌شود که بر دیگر منابع معنا برتری دارد (کاستلز، ۱۹۹۷: ۷).

هویت بدین معنا، کارکردهای متعددی دارد. هویت موجب می‌شود فرد یا گروه جایگاهی در جهان اجتماعی بیابد و بدان احساس تعلق کند. احساس تعلق، به ویژه در مورد هویت جمعی معنادارتر است. اما باید توجه داشت که هویت نه فقط دربردارنده

1. Multifaceted

2. Castells

بعد ایجابی تعلق است، بلکه بر بعد سلبی آن نیز دلالت می‌کند؛ یعنی هویت هم تعیین می‌کند که فرد یا گروه به چه چیزی، چه کسی، چه زمانی و چه مکانی تعلق دارد و هم نشان می‌دهد که به کدام یک از آن‌ها دلبستگی ندارد. هویت نه فقط می‌گوید که فرد کیست، بلکه می‌نمایاند که فرد یا گروه کی نیست. بنابراین می‌توان گفت هویت جمعی تمایزبخش از برون - گروه^۱ و تعلق‌بخش به درون - گروه^۲ به صورت توأمان است.

از دیگر کارکردهای هویت این است که موجب احترام و عزت نفس اعضای خود می‌شود؛ بدین ترتیب که فردی که در جهان اجتماعی موقعیت خوبی داشته باشد، از عزت نفس نیز برخوردار شده، مورد احترام دیگران قرار می‌گیرد. از این منظر است که وجود دیگران (تأیید دیگران) در فرایند هویت‌یابی موضوعیت می‌یابد. علاوه بر آن، هویت چشم‌اندازی به جهان می‌گشاید که از روزنه آن، هم جهان و هم فرد به طور معناداری درک و تفسیر می‌شود؛ و سرانجام اینکه هویت نشانه‌ای است که به دارندگانش اجازه می‌دهد خود را وجودی واقعی، منبع اندیشه و خاستگاه کنش‌ها و اعمال به مثابه کارگزاران اجتماعی مؤثر بشناسند (کاستلز، ۱۹۹۷: ۶۹-۶۷).

هویت دارای سطوح متعددی است؛ اما این نوشته فقط سطح جمعی آن را در سطح هویت ملی مطرح‌نظر قرار می‌دهد؛ زیرا در سطح هویت اجتماعی است که وجود و حضور «دیگران» برای موجودیت هویت «خودی» می‌یابد. طبق تعریف، هویت اجتماعی عبارت است از فهم ما مبنی بر اینکه چه کسی هستیم و اینکه مردم دیگر چه کسی هستند؛ همچنین فهم دیگر مردم مبنی بر اینکه آن‌ها کی هستند و ما چه کسی هستیم. وجود دیگران آن قدر اهمیت دارد که حتی به باور برخی از صاحب‌نظران، زندگی اجتماعی انسان بدون فهم اینکه دیگران کی هستند و ما کی هستیم، غیرقابل‌تصور است (جنکینز، ۱۹۹۶: ۵).

ما نه فقط «خود» و دیگران را تعریف می‌کنیم، بلکه از سوی دیگر، به وسیله دیگران در رابطه دیالکتیکی بین درون - بیرون و خودفهمی و دگرفهمی هم تعریف می‌شویم (جنکینز، ۱۹۹۶: ۲۲). وجود دیگری برای هویت‌یابی آن قدر اهمیت دارد که حتی هویت‌یابی فردی نیز بدون وجود دیگران ناممکن می‌شود. چنان که گیدنز^۳ اشاره می‌کند: «وجود اشخاص دیگر و آگاهی از هویت آنان یکی از پرسش‌های مهم وجودی است که طی آن فرد تلاش می‌کند با فراتر رفتن از شناخت جسم، ذهن و ضمیر دیگران

1. Out-group

2. In-group

3. Giddens

را نیز بازشناسی کند. از این قبیل شناسایی است که اعتماد به دیگران و ایمان به اعتبار و جامعیت دیگران به وجود می‌آید.» (گیدنز، ۱۳۷۸: ۷۹ و ۸۰)

به طور کلی، آنچه وسیله شناسایی فرد است؛ یعنی مجموعه خصایص فردی و خصوصیات رفتاری که از طریق آن، فرد برای خود و دیگران تعریف و شناسایی می‌شود هویت نام دارد (صالحی‌عمران، ۱۳۸۶). «هویت» واژه‌ای است که امروزه توجه زیادی را به خود جلب کرده و جایگاه ویژه‌ای در مطالعات و پژوهش‌های علوم انسانی یافته است. بسیاری، با ابراز نگرانی، از «بحران هویت» سخن گفته، پژوهشگران و متفکران را به تأمل و چاره‌اندیشی فرامی‌خوانند (دوران، ۱۳۸۳؛ شیخاوندی، ۱۳۸۳). هنگامی که اریکسون با عطف توجه به شکل‌گیری هویت فردی، مراحل روانی - اجتماعی رشد را توصیف می‌کند، در مرحله پنجم به وحدت هویت در برابر سردرگمی نقش می‌رسد و آن را همزمان با دوره نوجوانی می‌داند. به نظر اریکسون، افرادی که با احساس هویت نیرومندی که در رسیدن به هویت منسجم ناکام می‌مانند، دچار بحران هویت می‌شوند و سردرگمی نقش بروز می‌کند. آن‌ها نمی‌دانند چه هستند، به کجا تعلق دارند یا به کجا می‌خواهند بروند؟ (صالحی‌عمران، ۱۳۸۶). بنابراین، هویت کلمه یا مفهوم منفرد و ساده نیست؛ اجزاء و عوامل گوناگونی شکل‌دهنده و معرف هویت می‌باشد. به طور کلی بخشی از هویت هر فرد با او به دنیا می‌آید؛ مثل جنسیت، قد، رنگ مو، رنگ چشم، نژاد و... و بخش‌های دیگر هویت متشکل از نقش‌هایی است که در جامعه و محیط پیرامون به ما محول شده است. پس هویت از دو بعد تعریف می‌شود: ۱. هویت فردی؛ ۲. هویت جمعی.

هویت فردی اغلب در مباحث روانشناختی و هویت جمعی در مباحث جامعه‌شناختی مطرح می‌شود که در این میان هویت ملی^۱، بالاترین سطح آن است. هویت ملی بیشتر ناظر به درونی‌کردن هویت جمعی جامعه از سوی فرد است. فرد در طول جامعه‌پذیری، هویت ملی را با تمام ابعادش درونی، و آن را جزئی از شخصیت خویش می‌کند. از طریق درونی‌کردن هویت ملی است که فرد به تشابهات ملی خود با هم‌وطنانش پی می‌برد و نوعی دلبستگی و تعهد به آن‌ها و جامعه در خود احساس می‌کند، به تفاوت‌های خود در مقام عنصری از جوامع دیگر آگاه می‌شود و این آگاهی از تفاوت‌ها، پیوند او را با جامعه خویش استحکام می‌بخشد (احمدلو، ۱۳۸۱).

1. National Identity

اسمیت^۱ (۱۳۸۳)، یکی از صاحب‌نظران هویت ملی، معتقد است که هویت ملی مفهومی بسیار پیچیده و انتزاعی، و شامل این عناصر است: محدوده سرزمین، جمعیت فرهنگی مجزا در سرزمین خود، اسطوره‌ها و خاطرات تاریخی مشترک، فرهنگ مشترک، تقسیم سرزمین، نیروی کار و منابع بین همه اعضا، برخورداری از حقوق و وظایف، قانون مشترک در پرتو حقوق و نهادهای مشترک (اسمیت، ۱۳۸۳). وی در کتاب دیگر خود، هویت ملی را چنین تعریف کرده است:

شهرت اصطلاح هویت ملی نسبتاً متأخر است و جایگزین اصطلاحات اولیه‌ای چون منش ملی و بعدها آگاهی ملی شده است که به صورت گسترده در قرون هجده، نوزده و اوایل قرن بیست میلادی استفاده شده است. هویت ملی عبارت است از «بازتولید و بازتفسیر دائمی الگوی ارزش‌ها، نمادها، خاطرات، اسطوره‌ها و نسبت‌هایی که میراث متمایز ملت‌ها را تشکیل می‌دهند و تشخیص هویت افراد با آن الگو و میراث و با عناصر فرهنگی‌اش» (اسمیت، ۱۳۸۳: ۲۹ و ۳۰).

وقتی از ملتی صحبت می‌کنیم، فقط در مورد مشخصات فیزیکی یا رفتارشان نمی‌گوییم، بلکه در عین حال می‌خواهیم بدانیم که آن‌ها چه تصویری از خودشان دارند (و دیگران چه تصویری از این ملت دارند). در نهایت هویت ملی مستلزم همکاری افراد در برخی موارد است؛ یعنی مجموعه‌ای از ویژگی‌ها که اغلب در گذشته در مقام منش ملی یا همان فرهنگ مشترک مطرح بود (میلر، ۱۳۸۳: ۳۲).

مؤلفه‌های هویت ملی

هویت ملی وقتی شکل می‌گیرد که تمامی اعضای جامعه، تصور درستی از اجزای سازنده آن داشته باشند؛ زیرا هویت افراد در متن اجتماع و فرهنگ شکل می‌گیرد و هویت از جمله نیازهای طبیعی انسان برای خودشناسی و شناساندن خویش است؛ بنابراین هویت محصول تعامل اجتماعی افراد است.

علائق ملی، تاریخی، فرهنگی و دینی، عنصر مهم هویت فرد و اجتماع است که به افراد و اجتماع، شخصیت و منش می‌بخشد و آنان را از دیگر ملت‌ها متمایز می‌کند. هویت ملی «فرایند پاسخگویی آگاهانه یک ملت به پرسش‌های پیرامون خود، گذشته، کیفیت، زمان، تعلق، خاستگاه اصلی و دائمی، حوزه تمدنی، جایگاه سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، گرایش‌ها و نگرش‌های مثبت به عوامل، عناصر و الگوهای هویت‌بخش و یکپارچه‌کننده در سطح هر کشور، به عنوان واحد سیاسی است». (میرمحمدی، ۱۳۸۳: ۳۲۱)

1. Smith

- میلر برای تفکیک هویت ملی از سایر هویت‌ها، چند عنصر را بر می‌شمارد:
۱. تعلق خاطر و باور جمعی و مشترک ملت‌ها به وطن، به یکدیگر و تعهد متقابل در مقابل هم؛
 ۲. داشتن تاریخ و قدمت تاریخی؛
 ۳. داشتن هویت فعال؛
 ۴. پیوند و وابستگی مردم به مکان جغرافیایی خاص (میلر، ۱۳۸۳: ۲۹).
- از ویژگی‌های هویت ملی می‌توان به این موارد اشاره کرد:
۱. پویایی و تغییرپذیری آن در مقایسه با زمان و مکان؛
 ۲. غلبه بر هویت فردی یا خرده‌هویت‌های فردی و یا خرده‌هویت‌های دیگر؛
 ۳. مقدمه‌ای تاریخی است که در سیر حوادث تاریخی پدیدار می‌شود، رشد می‌کند و معانی متفاوت می‌پذیرد (میلر، ۱۳۸۳: ۳۲۳).
- فالک (۱۳۷۳: ۳۳ و ۳۴) و کوزر (۱۳۷۷: ۳۳) زبان را مهم‌ترین مؤلفه هویت ملی می‌دانند؛ زیرا زبان، پایه و مایه فرهنگ، تاریخ‌ساز، مهم‌ترین وسیله انتقال تجربیات، دانش و بینش بشری، ظرف ذخیره‌سازی اندیشه نسل‌های پیشین و فرهنگ نیاکان است. از عمده‌ترین ویژگی‌های زبان، تأثیر آن در ایجاد همبستگی گروهی است. همچنین زبان را یکی از مؤلفه‌های سازنده شخصیت ملت شمرده‌اند (بیگدلی، ۱۳۷۶: ۱۹۶). زرین‌کوب (۱۳۷۶: ۳۸۹) و راعی (۱۳۸۲: ۱۲۸)، فرهنگ را مؤلفه مهم هویت ملی می‌دانند؛ زیرا با توجه به تنوع جمعیتی ایران در ادوار مختلف تاریخی و نبود مرزهای جغرافیایی ثابت و حتی دین مشترک، فرهنگ در زمان‌ها و مکان‌ها و نزد اقوام گوناگون، یگانه‌عامل مشترک و وحدت‌بخش بوده است. میرمحمدی (۱۳۸۳: ۳۲۲) و احمدی (۱۳۸۳: ۱۸۹) نگاهشان به تاریخ بوده و آن را عمده‌ترین عنصر هویت ملی برشمرده‌اند. میرمحمدی (۱۳۸۳: ۳۲۳) عناصر هویت ایرانی را در چهار دسته از ارزش‌ها طبقه‌بندی می‌کند:
۱. ارزش‌های ملی، شامل مشترکات فرهنگی اعم از سرزمین، زبان، نهادهای ملی، سنت‌ها و ادبیات ملی؛
 ۲. ارزش‌های دینی، شامل مشترکات دینی؛
 ۳. ارزش‌های اجتماعی، شامل اصول و قواعد اجتماعی که جامعه را استحکام می‌بخشند؛
 ۴. ارزش‌های انسانی، شامل کلیه اصول و قواعد انسانی فارغ از هر گونه محدودیت‌های اجتماعی و جغرافیایی.

- گودرزی هم (۱۳۸۳: ۱۱۳) ابعاد زیر را برای مؤلفه‌های هویت ملی برمی‌شمرد:
۱. ابعاد اجتماعی ناظر بر احساس تعلق خاطر مشترک و تعهد افراد به اجتماع ملی؛
 ۲. ابعاد تاریخی ناظر بر خاطرات، رخدادها، شخصیت‌ها و فراز و نشیب‌های تاریخی؛
 ۳. ابعاد جغرافیایی ناظر بر قلمرو سرزمین مشخص؛
 ۴. ابعاد سیاسی ناظر بر تعلق به نظام واحد سیاسی و ارزش‌های مشروعیت‌بخش به دولت ملی؛
 ۵. ابعاد دینی ناظر بر اعتقاد به دین واحد و آیین‌های آن؛
 ۶. ابعاد فرهنگی و ادبی ناظر بر سنت‌ها، اسطوره‌ها، فولکلور، هنر، معماری، زبان و ادبیات ملی.

ثاقب‌فر (۱۳۸۳) عناصر تشکیل‌دهنده هویت ملی را به سه‌رکن اساسی تقسیم‌بندی می‌کند:

۱. فرهنگ باستانی و ملی ایران؛ ۲. فرهنگ اسلامی؛ ۳. فرهنگ غربی و معاصر.

هویت کنونی جامعه ایران از هر سه عنصر تأثیر پذیرفته؛ هر چند لایه فرهنگ دینی در آن از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

در کشور ایران منابع هویت ملی عبارت‌اند از: ۱. منبع دینی؛ ۲. منبع باستانی؛ ۳. منبع غربی (سریع‌القلم، ۱۳۸۳). رواسانی (۱۳۸۰) نیز هویت ملی در ایران را به طور عمده دارای سه پایگاه می‌داند:

۱. پایگاه تاریخی (ایرانیت) که به دوران باستان بر می‌گردد؛ ۲. پایگاه دینی (اسلامیت) که به تاریخ ایران بعد از ورود اسلام بر می‌گردد؛ ۳. پایگاه فرهنگ غربی که به طور عمده طی صد الی صد و پنجاه سال اخیر وارد ایران شده است.
- در این مقاله مؤلفه‌های هویت ایرانی براساس لایه‌های یادشده (باستانی، دینی - مذهبی و غربی) مطالعه شده است.

با توجه به مطالب گفته‌شده، تحقیق حاضر با هدف بررسی و توصیف مؤلفه‌های هویت ملی و عناصر آن در کتب درسی دوره آموزش راهنمایی و میزان اهمیت هر یک از عناصر هویت ملی انجام گرفته؛ علاوه بر آن امکان مقایسه هر یک از لایه‌های هویت ملی در کتب درسی نیز فراهم شده است.

تعاریف واژه‌ها

۱. هویت ملی: «بازتولید و بازتفسیر دائمی الگوی ارزش‌ها، نمادها، خاطرات، اسطوره‌ها و سنت‌هایی که میراث متمایز ملت‌ها را تشکیل می‌دهند و تشخیص هویت افراد با آن الگو و میراث و با عناصر فرهنگی‌اش (اسمیت، ۱۳۸۳: ۳۰).

۲. هویت ایرانی^۱: آگاهی، تعلق خاطر و پایبندی فرد نسبت به ارزش‌های ملی، اسطوره‌های ملی، نمادهای ملی، هنجارهای ملی، میراث فرهنگی، ارزش‌های مذهبی - دینی و موقعیت خاص جغرافیای ایران، ملاک دارا بودن هویت ایرانی است (رزازی فر، ۱۳۸۰).
۳. اسطوره‌های ملی^۲: منظور از اسطوره‌های ملی، اسطوره‌های شاهنامه فردوسی، مانند رستم و سهراب، ضحاک و فریدون و ... است (شکیبانیان، ۱۳۸۲).
۴. نمادهای ملی^۳: منظور از نمادهای ملی، نمادهایی نظیر، پرچم ایران، سرود ملی، زبان فارسی و لباس‌های اصیل ایرانی می‌باشد (شکیبانیان، ۱۳۸۲: ۱۱).
۵. هنجارهای ملی^۴: منظور از هنجارهای ملی، هنجارهایی نظیر عید نوروز، مراسم شب یلدا، چهارشنبه‌سوری و سایر مراسم اصیل ایرانی می‌باشد (همان منبع).
۶. میراث فرهنگی: منظور از میراث فرهنگی تمامی هنرهای ایرانی، نظیر خوشنویسی، نقاشی، صنایع دستی، موسیقی، نمایش، آثار شاعران، ورزشکاران و آثار دیگر نخبگان علمی و فرهنگی ایران است (همان منبع).
۷. موقعیت جغرافیایی ایران: منظور آگاهی از ویژگی‌های محیطی کشور و موقعیت خاص کشور ایران در منطقه و جهان است (مجتهدزاده، ۱۳۷۹).
۸. ارزش‌های دینی - مذهبی: منظور از ارزش‌های دینی - مذهبی، ارزش‌هایی است که در ادیان مختلف، به ویژه دین اسلام و مذهب شیعه به آن توصیه شده است؛ مانند توحید، معاد، شهادت، جهاد، نماز، روزه و احترام به قرآن (شکیبانیان، ۱۳۸۲).
۹. بزرگان دینی - مذهبی: منظور از بزرگان دینی - مذهبی، پیامبران ادیان بومی، پیامبر مسلمانان و ائمه اطهار می‌باشد (شکیبانیان، ۱۳۸۲: ۱۷).
۱۰. مناسک دینی - مذهبی: منظور از مناسک دینی - مذهبی همان اعیاد دینی - مذهبی، مانند عید فطر، مبعث میلاد پیامبر اسلام (ص) و امامان یا سالگرد وفات پیامبر (ص) و امامان شیعه علیهم‌السلام است (همان منبع).
۱۱. اماکن دینی - مذهبی: منظور از اماکن دینی - مذهبی، اماکن مقدسی چون کعبه، مساجد و مرقد پیامبر اسلام (ص) و امامان شیعه - علیهم‌السلام - می‌باشد (همان منبع).
۱۲. ارزش‌های فرهنگ غربی: منظور ارزش‌های حاکم بر فرهنگ کشور ماست که به خصوص بعد از مشروطیت وارد فرهنگ ایرانی شده است؛ مانند دموکراسی حقوق بشر، آزادی، پارلمان، ملت، دولت (باوند، ۱۳۷۹: ۱۵).

مروری بر پژوهش‌های انجام‌یافته در داخل کشور

در زمینه هویت ملی تحقیقات زیادی انجام گرفته است؛ ولی به طور خاص درباره بررسی زمینه‌های شکل‌گیری هویت ملی در کتب درسی، تحقیقات اندکی صورت گرفته است که در این بخش به آن‌ها اشاره می‌شود:

حاجیانی (۱۳۷۹: ۹۷) در تحقیقی به بررسی مسائل بعد سرزمینی هویت ملی پرداخته است؛ برخی از نتایج این تحقیق عبارت‌اند از: بیش از ۵۵ درصد از نوجوانان تهران احساس مطلوب و خوشایندی درباره آگاهی از حوزه تمدن ایران داشته‌اند و از شنیدن نام مکان‌های جغرافیایی چون بلخ، بخارا، سمرقند، سیحون، جیحون و... احساس خوشی به آن‌ها دست داده است.

حاجیانی (۱۳۷۹) در یک پژوهش بر مسائل بعد دینی هویت ملی تأکید کرده است؛ برخی از نتایج این تحقیق عبارت‌اند از: اعتقاد به خداوند، دخیل بودن خداوند در امور زندگی و اعتقاد به وجود بهشت در میان ایرانیان. بر اساس داده‌های ملی، میزان گرایش‌های مذهبی در حدود ۹۰ درصد است. حدود ۸۰ درصد از شهروندان اجرای قوانین دینی را مهم دانسته و حدود ۶۶ درصد از مردم، مسلمان بودن را مقدم بر ایرانی بودن تلقی کرده‌اند.

همچنین حاجیانی (۱۳۷۹) در تحقیقی دیگر به بررسی مسائل بعد فرهنگی هویت ملی پرداخته است؛ نتایج تحقیق او نشان داد که ۸۰ درصد از دانش‌آموزان سال سوم دبیرستان‌های تهران روز پیروزی تیم ایران را بر استرالیا روز خوب و به‌یادماندنی در خاطره خود حفظ کرده‌اند. در پرسشی دیگر در همین پژوهش، ۸۶ درصد از پاسخگویان علاقه‌مند به ایرانگردی بوده‌اند، ۴۲ درصد از دانش‌آموزان با نام‌گذاری با اسامی خارجی مخالف، و ۸۱ درصد نیز با احترام گزاردن به بزرگ‌ترها به عنوان سنتی ایرانی و اسلامی موافق بوده‌اند.

طالبان (۱۳۷۷) در تحقیقی، بر سنجش مسائل بعد زبانی هویت ملی تمرکز کرده است؛ نتایج پژوهش او نشان داد که بیش از ۶۰ درصد از افراد به زبان فارسی علاقه بسیار زیاد داشته‌اند؛ ۳۲ درصد از افراد نیز تا حدودی به فارسی علاقه‌مندی نشان داده‌اند و فقط ۴/۵ درصد از پاسخگویان کمتر به زبان فارسی علاقه‌مند بوده‌اند. ۷۸ درصد از پاسخگویان نیز شاهنامه را سند ملی ایرانیان دانسته‌اند.

صالحی عمران (۱۳۸۶) در تحقیقی با عنوان «بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی» نشان داد که توجه متعادلی به عناصر و مؤلفه‌های هویت ملی نشده است و دروس، صفحات و تصاویر کتب درسی این دوره، در شکل‌دهی به هویت ملی در نسل جدید بسیار کم‌رنگ ایفای نقش کرده‌اند.

- ملا صادقی (۱۳۷۸: ۳۶-۲۵) در تحقیقی با عنوان «نقش فعالیت‌های فرهنگی مدارس در شکل‌دهی به هویت ملی دانش‌آموزان» به این نتایج دست یافت:
۱. توجه به ارزش‌های ملی و مذهبی، بالاترین فراوانی را در آثار دانش‌آموزی و بازدیدها به خود اختصاص داده است.
 ۲. اسطوره‌های مذهبی در کانون توجه مربیان تربیتی مدارس قرار دارد و از اسطوره‌های ملی نظیر شاهنامه معمولاً غفلت شده است.
 ۳. هنجارهای مذهبی، مانند اعیاد اسلامی - و ملی، مانند جشن پیروزی انقلاب اسلامی مورد توجه مربیان بوده است؛ اما در مورد هنجارهای ملی مانند عید نوروز، رسم شب یلدا و دیگر هنجارهای مرسوم فعالیت خاصی انجام نشده است.
 ۴. توجه به نمادهای ملی در آثار دانش‌آموزان مشاهده نشده است.
 ۵. جغرافیای ایران در ردیف یکی از مقوله‌های هویت‌بخش ایرانیان، توجه مربیان را کمتر به خود معطوف کرده است.
 ۶. توجه به میراث فرهنگی در مدارس، بیشتر در قالب بازدیدها تجلی یافته؛ اما در دیگر فعالیت‌های پرورشی مدارس هنوز جایگاه خویش را نیافته است.

روش تحقیق

هر محقق درصدد پاسخ دادن به تعدادی سؤال پژوهشی یا بررسی درستی یا نادرستی یک یا چند فرضیه پژوهشی است. در روش‌شناسی، روش‌ها و فنون متفاوتی برای رسیدن به این هدف وجود دارد (سرمد و حجازی، ۱۳۸۰: ۸۱-۷۷). یکی از روش‌هایی که در دهه اخیر به شدت رو به گسترش بوده، روش تحلیل محتوا^۱ است. در این روش، پژوهشگر می‌کوشد تا از طریق مطالعه پیام مکتوب یا شفاهی، به داده‌هایی دست یابد تا به کمک آن‌ها، فرضیات تحقیق خود را بررسی کند. تحلیل محتوا فنی برای بیان سازمان‌یافته ذهنی توأم با توصیف کمی در جهت آشکار کردن محتوای پیام در ارتباطات به شمار آمده است (درانی، ۱۳۷۵: ۱۷). در تعریف دیگر «تحلیل محتوا تکنیکی پژوهشی است برای استنباط^۲، تکرارپذیر^۳ و معتبر^۴ از داده‌ها در مورد متن آن‌ها» (کرپیندروف، ۱۳۸۳: ۲۶). به هر حال این فن همان طور که از نام آن بر می‌آید، در جست‌وجوی دریافت جنبه‌های ادراکی و احساسی پیام‌ها یا ادراکات ضمنی قابل

1. Content Analysis
2. Inferences

3. Replicable

4. Valid

استخراج از بیانات است و عنصر مشترک در تمام تکنیک‌های مختلف، از شمارش فراوانی گرفته تا استخراج ساختارهای منتج به مدل‌ها، یک تعبیر و تفسیر کنترل‌شده بر مبنای استنتاج و استنباط است (هولستی، ۱۳۷۳: ۵۵-۵۱).

برای تحلیل محتوا مراحل مختلفی طی می‌شود؛ از جمله:

۱. مرحله قبل از تحلیل (آماده‌سازی و سازماندهی)؛
۲. بررسی مواد (پیام)؛
۳. پردازش نتایج (سرمد و حجازی، ۱۳۸۴: ۸۱-۷۷).

با توجه به نکات یادشده، کانون توجه این تحقیق بر مرحله سوم تحلیل محتوا، یعنی پردازش داده‌های جمع‌آوری شده از پیام است؛ یعنی پس از رمزگذاری پیام و مقوله‌بندی آن، باید اطلاعات به دست آمده را تحلیل کرد. امروزه فنون بسیاری در این خصوص ارائه شده که اساس آن‌ها بر درصدگیری از فراوانی مقوله‌هاست. این دسته از فنون مشکلات خاص خود را داراست که نتایج آن‌ها را کم‌اعتبار خواهد کرد.

در این تحقیق، تلاش شده است روش جدیدی که برگرفته از تئوری سیستم‌ها است و کاستی‌های روش‌های دیگر را ندارد، برای پردازش نتایج ارائه شود. این روش، آنتروپی شانون^۱ نام دارد که پردازش داده‌ها را در مبحث تحلیل محتوا با نگاهی جدید مطرح می‌کند. براساس این روش، تحلیل داده‌ها در تحلیل محتوا بسیار قوی‌تر و معتبرتر عمل خواهد کرد. در این تحقیق، ضمن ارائه الگوریتم روش آنتروپی شانون، نتایج آن با روش جاری پردازش داده‌ها مقایسه می‌شود. براساس این روش که به مدل جبرانی^۲ مشهور است، محتوای کتب درسی دوره راهنمایی از نظر ده پاسخگو (کتب دوره راهنمایی) و پانزده مقوله، سؤال شده، و در انتها سه مقوله طبقه‌بندی شده است. در ابتدا پیام برچسب مقوله‌ها به تناسب هر پاسخگو در قالب فراوانی شمارش شده است. بر اساس داده‌های جدول فراوانی، مراحل زیر به ترتیب انجام می‌شود:

مرحله اول

ماتریس فراوانی‌های جدول فراوانی، بهنجار یا نرمالیز شده و برای این منظور از رابطه زیر استفاده شده است:

$$P_{ij} = \frac{F_{ij}}{\sum_{j=1}^m F_{ij}} \quad (i=1, 2, \dots, n \text{ و } j=1, 2, 3, \dots, m)$$

1. System Theory

2. Shannon Entropy Method

3. Compensatory

هنجار شده ماتریس فراوانی $p =$ شماره پاسخگو $i =$
 فراوانی مقوله $F =$ شماره مقوله $j =$ تعداد پاسخگو $m =$

مرحله دوم

بار اطلاعاتی هر مقوله محاسبه، و در ستون‌های مربوط قرار داده شده است. برای این منظور از رابطه زیر استفاده شده است:

$$E_j = K \sum_{i=1}^m [P_{ij} \ln P_{ij}] \quad (j=1,2,\dots,n)$$

بار اطلاعاتی مقوله مربوطه $EJ =$

$$K = \frac{1}{Ln^m}$$

هنجار شده ماتریس $p =$

($j = 1$ و 2 و ... n)

$J =$ شماره مقوله

$Ln =$ لگاریتم

$m =$ تعداد پاسخگو

$I =$ شماره پاسخگو

مرحله سوم

با استفاده از بار اطلاعاتی مقوله‌ها (n و 2 و $1=j$) ضریب اهمیت هر یک از مقوله‌ها محاسبه شده است. هر مقوله‌ای که دارای بار اطلاعاتی بیشتری است، درجه اهمیت (WJ) بیشتری نیز دارد. برای محاسبه ضریب اهمیت از رابطه زیر استفاده شده است:

$$WJ = \frac{E_j}{\sum_{J=1}^n E_j}$$

بار اطلاعاتی هر مقوله $Ej =$

درجه اهمیت $Wj =$

شماره مقوله‌ها $J =$

تعداد مقوله‌ها $n =$

درخور توجه است که در محاسبه EJ مقادیر P_{ij} که برابر صفر است به دلیل بروز خطا و جواب بی‌نهایت در محاسبات ریاضی با عدد بسیار کوچک 0.00001 جایگزین شده است. WJ شاخصی است که ضریب اهمیت هر مقوله را در یک پیام، با توجه به شکل پاسخگوها مشخص می‌کند. از طرفی با توجه به بردار w ، مقوله‌های حاصل از پیام نیز رتبه‌بندی شده است (آذر، ۱۳۸۰: ۸ و ۹).

جامعه آماری تحقیق حاضر، کلیه متون کتاب‌های درسی دوره آموزش راهنمایی، شامل ۳۰ جلد کتاب، ۴۸۸ درس و ۳۸۹۵ صفحه در سال تحصیلی ۸۶-۸۷ می‌باشد. در این بررسی، به تمام مقوله‌های هویت ملی ذکر شده در کتاب‌ها توجه شده است. ملاک کار متن درس بوده و میزان توجه به مقوله‌های هویت ملی تحلیل شده است.

یافته‌های تحقیق

همان‌طور که در روش‌شناسی تحقیق توضیح داده شد، در این بررسی، تمام کتاب‌های دوره آموزش راهنمایی شامل کتاب‌های اجتماعی، تاریخ، ریاضی، دینی، حرفه، هنر، علوم، جغرافیا، فارسی و قرآن، در سه مقوله اصلی تحقیق (ارزش‌های باستانی و ملی، ارزش‌های دینی - مذهبی و ارزش‌های فرهنگ غرب) بررسی و تحلیل شدند. واحدهای اصلی این مطالعه، دروس و صفحات کتب درسی است. نتایج بررسی در جدول یک و دو ارائه شده است.

۱. بررسی درجه اهمیت مقوله‌های باستانی و ملی در دروس کتب دوره آموزش راهنمایی برای سنجش و بررسی مفهوم مقوله باستانی و ملی، از پنج شاخص اسطوره‌های ملی، نمادهای ملی، هنجارهای ملی، میراث فرهنگی و جغرافیای ایران استفاده شده است. جدول شماره ۱: جدول توزیع فراوانی توجه به مقوله‌های تحقیق در دروس کتب دوره راهنمایی

مقوله‌ها	مقوله باستانی، ملی										مقوله دینی - مذهبی					مقوله فرهنگ غرب		
	اسطوره‌های ملی	نمادهای ملی	هنجارهای ملی	میراث فرهنگی	جغرافیای ایران	آگاهی دینی	مذهبی	بزرگان دینی - مذهبی	مسئله دینی و مذهبی	مبانی اعتقادی (توحید، نبوت، معاد)	پایه‌های احکام دینی	انتخابات	مجلس	آزادی و دموکراسی	انجمن و احزاب	دولت، ملت و فیوالتسم		
اجتماعی	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۳	۴	۲	۲	۵	۶	۰	۰	۶			
تاریخ	۲	۸	۰	۱۴	۱۰	۱۳	۱۰	۳	۷	۳	۰	۰	۰	۰	۱			
ریاضی	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰			
دینی	۰	۰	۰	۰	۰	۲۷	۲۴	۸	۴۳	۱۸	۰	۰	۰	۰	۰			
حرفه	۰	۱	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰			
هنر	۰	۴	۰	۷	۲	۳	۱	۳	۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰			
علوم	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰			
جغرافیا	۰	۱	۰	۰	۳۲	۰	۰	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۱			
فارسی	۵	۳	۰	۵	۱	۱۳	۷	۰	۹	۰	۰	۰	۰	۰	۲			
قرآن	۰	۰	۰	۰	۰	۱۹	۱۰	۵	۳۸	۱۵	۰	۰	۰	۰	۰			
جمع کل	۸	۱۷	۱	۳۶	۴۷	۷۷	۵۵	۲۴	۱۰۵	۳۸	۵	۶	۰	۰	۱۰			

جدول بالا نشان می‌دهد که در مجموع ۴۸۸ درس دوره راهنمایی، ۸ درس به مقوله اسطوره‌های ملی، ۱۷ درس به نمادهای ملی، ۱ درس به هنجارهای ملی، ۲۶ درس به میراث فرهنگی، ۴۷ درس به جغرافیای ایران، ۷۷ درس به آگاهی دینی، ۵۵ درس به بزرگان دینی - مذهبی، ۲۴ درس به مناسک دینی - مذهبی، ۱۰۵ درس به مبانی اعتقادی، ۳۸ درس به پیامدهای احکام دینی، ۵ درس به انتخابات، ۶ درس به پارلمان و مجلس و ۱۰ درس به مقوله دولت، ملت و ناسیونالیسم توجه کرده‌اند.

تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده از طریق روش آنتروپی شانون (نمودار ۲) نتایج زیر را نشان می‌دهد:

۱. اسطوره‌های ملی و شاهنامه‌ای: با ضریب اهمیت ۰/۰۷۲ در دروس کتب راهنمایی، با ضریب اهمیت ۰/۰۳۸ در صفحات کتب راهنمایی؛
 ۲. نمادهای ملی: با ضریب اهمیت ۰/۰۱۰۷ در دروس کتب راهنمایی، با ضریب اهمیت ۰/۰۱۳۰ در صفحات کتب راهنمایی؛
 ۳. هنجارهای ملی: با ضریب اهمیت ۰ در دروس کتب راهنمایی، با ضریب اهمیت ۰ در صفحات کتب راهنمایی؛
 ۴. میراث فرهنگی: با ضریب اهمیت ۰/۰۸۱ در دروس کتب راهنمایی، با ضریب اهمیت ۰/۰۹۶ در صفحات کتب راهنمایی؛
 ۵. جغرافیای ایران: با ضریب اهمیت ۰/۰۷۸ در دروس کتب راهنمایی؛ با ضریب اهمیت ۰/۰۷۵ در صفحات کتب راهنمایی.
- ضریب‌های اهمیت به دست آمده سؤالات یادشده در کتب دوره راهنمایی، نشان می‌دهد در دروس و صفحات کتب درسی، بیشترین اهمیت به نمادهای ملی داده شده است. براساس یافته‌های تحقیق، ضریب اهمیت مقوله باستانی و ملی هویت ملی در کتب درسی به طور مجزا محاسبه شده که عبارت‌اند از:
۱. دروس کتب تاریخ دوره راهنمایی با ضریب اهمیت ۰/۰۴۸۶، صفحات کتب تاریخ دوره راهنمایی با ضریب اهمیت ۰/۰۴۵۲؛
 ۲. دروس کتب حرفه دوره راهنمایی با ضریب اهمیت ۱، صفحات کتب حرفه دوره راهنمایی با ضریب اهمیت ۱؛
 ۳. دروس کتب هنر دوره راهنمایی با ضریب اهمیت ۰/۰۴۱۸، صفحات کتب هنر دوره راهنمایی با ضریب اهمیت ۰/۰۴۰۸؛

۴. دروس کتب جغرافیا دوره راهنمایی با ضریب اهمیت ۰، صفحات کتب جغرافیا دوره راهنمایی با ضریب اهمیت ۱.

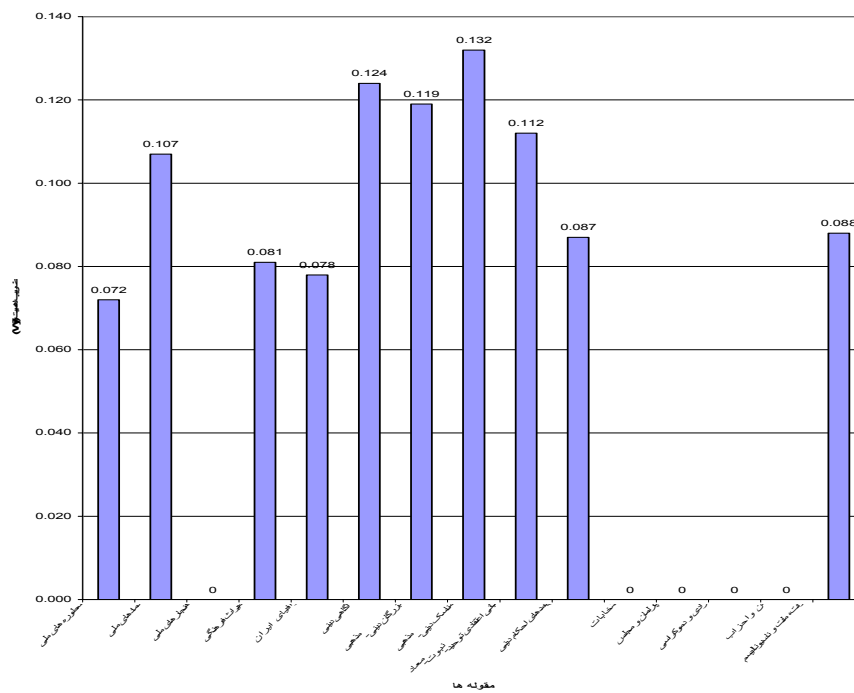
ضریب‌های اهمیت به دست‌آمده مقوله باستانی و ملی در کتب درسی دوره راهنمایی نشان می‌دهد در دروس و صفحات کتب تاریخ بیشترین توجه به مقوله باستانی و ملی شده و در دروس و صفحات کتاب‌های اجتماعی، ریاضی، دینی، علوم، فارسی و قرآن هیچ توجهی به مقوله باستانی و ملی نشده است. برای تبیین نتیجه کلی و پاسخ به سؤال یک از سؤال‌های تحقیق ضریب اهمیت مقوله باستانی و ملی در کلیه کتب درسی دوره راهنمایی براساس جدول ۳ و ۴ عبارت است از:

کلیه دروس دوره راهنمایی با ضریب اهمیت ۰/۰۴۰۲

کلیه صفحات دوره راهنمایی با ضریب اهمیت ۰/۰۴۶۰

نمودار ۱: ضرایب اهمیت مقوله‌های مورد سؤال تحقیق در کلیه دروس کتب دوره راهنمایی

نمودار 1-4 ضرایب اهمیت مقوله های مورد سؤال تحقیق در کلیه دروس کتب دوره راهنمایی

۲. بررسی درجه اهمیت مفاهیم ارزش‌های دینی - مذهبی در کتاب‌های دوره آموزش راهنمایی

برای سنجش و بررسی مفهوم ارزش‌های دینی - مذهبی، از پنج شاخص آگاهی دینی - مذهبی، بزرگان دینی - مذهبی، مناسک دینی - مذهبی، مبانی اعتقادی و پیامدهای احکام دینی استفاده شده است.

جدول شماره ۲: جدول توزیع فراوانی توجه به مقوله‌های تحقیق در صفحات کتب دوره راهنمایی

مقوله‌ها	مقوله باستانی، ملی											مقوله دینی - مذهبی				مقوله فرهنگ غرب	
	اسطوره‌های ملی	نمادهای ملی	هنجارهای ملی	میراث فرهنگی	جغرافیای ایران	آگاهی دینی	بزرگان دینی - مذهبی	مناسک دینی و مذهبی	مبانی اعتقادی (توحید، نبوت، معاد)	پیامدهای احکام دینی	انتخابات	مجلس	آزادی و دموکراسی	انجمن و احزاب	دولت، ملت و مسئولیت‌ها		
اجتماعی	-	-	-	-	-	۵	۶	۵	۲	۳	۱۵	۲۱	-	۶			
تاریخ	۲	۸	-	۲۵	۱۸	۴۴	۱۸	۴	۱۰	۵	-	-	-	۱			
ریاضی	-	-	-	-	۱	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
دینی	-	-	-	-	-	۶۳	۳۷	۳۲	۱۹۶	۶۲	-	-	-	-			
حرفه	-	۲	۱	-	-	۱	-	-	-	-	-	-	-	-			
هنر	-	۴	-	۱۰	۲	۳	۱	۳	۵	-	-	-	-	-			
علوم	-	-	-	-	۱	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
جغرافیا	-	۱	-	-	۶۲	-	-	۱	-	-	-	-	-	۱			
فارسی	۱۲	۳	-	۷	۱	۲۴	۱۲	-	۱۰	-	-	-	-	۲			
قرآن	-	-	-	-	-	۱۰۳	۱۸	۹	۲۲۵	۲۴	-	-	-	-			
جمع کل	۱۴	۱۸	۱	۴۳	۸۵	۲۴۳	۹۲	۵۴	۴۴۹	۹۴	۱۵	۲۱	-	۱۰			

جدول بالا نشان می‌دهد در مجموع ۳۸۹۵ صفحه دروس دوره راهنمایی، ۱۴ صفحه به مقوله اسطوره‌های ملی و شاهنامه‌ای، ۱۸ صفحه به نهادهای ملی، ۱ صفحه به هنجارهای ملی، ۴۳ صفحه به میراث فرهنگی، ۸۵ صفحه به جغرافیای ایران، ۲۴۳ صفحه به آگاهی دینی، ۹۲ صفحه به بزرگان دینی - مذهبی، ۵۴ صفحه به مناسک دینی، ۴۴۹ صفحه به مبانی اعتقادی، ۹۴ صفحه به پیامدهای احکام دینی، ۱۵ صفحه به انتخابات، ۲۱ صفحه به پارلمان و مجلس و ۱۰ صفحه به دولت و ملت اختصاص داده شده است. تجزیه و تحلیل اطلاعات نمودار ۱ و ۲ از طریق روش آنتروپی شانون، نتایج زیر را نشان می‌دهد:

۱. آگاهی دینی - مذهبی: با ضریب اهمیت ۰/۰۱۲۴ در دروس کتب دوره راهنمایی، با ضریب اهمیت ۰/۰۱۳۱ در صفحات کتب دوره راهنمایی،

۲. بزرگان دینی - مذهبی: با ضریب اهمیت ۰/۰۱۱۹ در دروس کتب دوره راهنمایی، با ضریب اهمیت ۰/۰۱۳۹ در صفحات کتب دوره راهنمایی؛
 ۳. مناسک دینی - مذهبی: با ضریب اهمیت ۰/۰۱۳۲ در دروس کتب دوره راهنمایی، با ضریب اهمیت ۰/۰۱۱۷ در صفحات کتب دوره راهنمایی؛
 ۴. مبانی اعتقادی: با ضریب اهمیت ۰/۰۱۱۲ در دروس کتب دوره راهنمایی، با ضریب اهمیت ۰/۰۹۰ در صفحات کتب دوره راهنمایی؛
 ۵. پیامدهای احکام دینی: با ضریب اهمیت ۰/۰۸۷ در دروس کتب دوره راهنمایی، با ضریب اهمیت ۰/۰۸۳ در صفحات کتب دوره راهنمایی؛
- ضرایب اهمیت به دست آمده سؤالات یادشده در کتب درسی دوره راهنمایی نشان می دهد در دروس کتب راهنمایی، بیشترین اهمیت به مناسک دینی و مذهبی، و در صفحات کتب راهنمایی بیشترین اهمیت به بزرگان دینی - مذهبی داده شده است.
- بر اساس یافته های تحقیق، ضریب اهمیت مقوله دینی - مذهبی در کتب درسی به طور مجزا محاسبه شده که عبارت اند از:
۱. دروس کتب اجتماعی دوره راهنمایی با ضریب اهمیت ۰/۰۴۲۸، صفحات کتب اجتماعی دوره راهنمایی با ضریب اهمیت ۰/۰۵۰۰؛
 ۲. دروس کتب تاریخ دوره راهنمایی با ضریب اهمیت ۰/۰۵۱۴، صفحات کتب تاریخ دوره راهنمایی با ضریب اهمیت ۰/۰۵۴۸؛
 ۳. دروس کتب دینی دوره راهنمایی با ضریب اهمیت ۱، صفحات کتب دینی دوره راهنمایی با ضریب اهمیت ۱؛
 ۴. دروس کتب هنر دوره راهنمایی با ضریب اهمیت ۰/۰۵۸۲، صفحات کتب هنر دوره راهنمایی با ضریب اهمیت ۰/۰۵۹۲؛
 ۵. دروس کتب فارسی دوره راهنمایی با ضریب اهمیت ۱، صفحات کتب فارسی دوره راهنمایی با ضریب اهمیت ۱؛
 ۶. دروس کتب قرآن دوره راهنمایی با ضریب اهمیت ۱، صفحات کتب قرآن دوره راهنمایی با ضریب اهمیت ۱.
- ضرایب اهمیت به دست آمده مقوله دینی - مذهبی در کتب درسی دوره راهنمایی نشان می دهد در دروس کتب دینی، فارسی و قرآن و در صفحات این کتب بیشترین توجه به مقوله دینی - مذهبی معطوف است و در دروس و صفحات کتب ریاضی، حرفه، علوم و جغرافیا هیچ توجهی به مقوله مذکور نشده است. برای تبیین نتیجه کلی

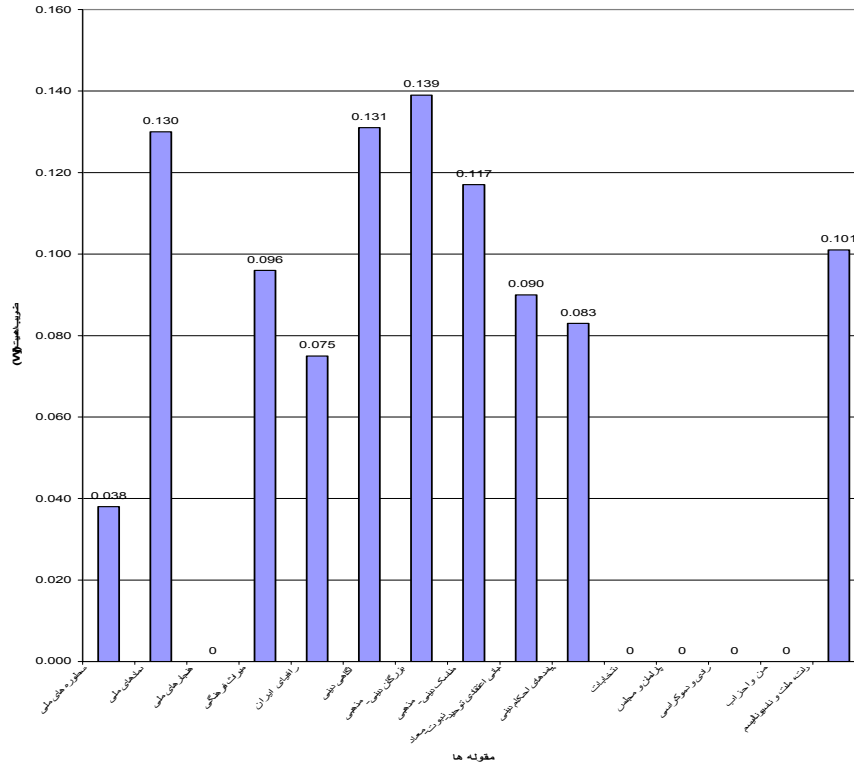
و پاسخ به سؤال دو از سؤال‌های تحقیق ضریب اهمیت مقوله دینی - مذهبی در کلیه کتب درسی دوره راهنمایی بر اساس جدول شماره ۳ و ۴ عبارت است از:

کلیه دروس راهنمایی با ضریب اهمیت ۰/۰۴۱۱

کلیه صفحات دوره راهنمایی با ضریب اهمیت ۰/۰۴۱۳

نمودار ۲: ضرایب اهمیت مقوله‌های مورد سؤال تحقیق در کلیه صفحات کتب دوره راهنمایی

نمودار ۲-۴ ضرایب اهمیت مقوله‌های مورد سؤال تحقیق در کلیه صفحات کتب دوره راهنمایی

۳. بررسی درجه اهمیت مفاهیم ارزش‌ها و فرهنگ غرب در کتب دوره راهنمایی

برای سنجش مفهوم ارزش‌های غربی از پنج شاخص انتخابات، پارلمان و مجلس، آزادی و دموکراسی، انجمن و احزاب، دولت، ملت و ناسیونالیسم استفاده شده است. با توجه به اطلاعات جدول شماره ۱ و ۲ توجه به این مقوله عبارت‌اند از:

در مجموع کل دروس دوره راهنمایی، ۵ درس بر مقوله انتخابات، ۶ درس بر مقوله

پارلمان و مجلس و ۱۰ درس بر مقوله دولت، ملت و ناسیونالیسم تأکید کرده است. به مقوله آزادی، حقوق بشر، انجمن و احزاب نیز هیچ توجهی نشده است. در مجموع صفحات کتب دوره راهنمایی، در ۱۵ صفحه به انتخابات، ۲۱ صفحه به پارلمان و مجلس و در ۱۰ صفحه به دولت، ملت و ناسیونالیسم توجه شده و به مقوله آزادی، حقوق بشر، انجمن و احزاب در هیچ صفحه‌ای اهمیت داده نشده است.

تجزیه و تحلیل اطلاعات نمودار ۱ و ۲ از طریق روش آنتروپی شانون این نتیجه را بیان می‌کند:

۱. توجه به دولت، ملت و ناسیونالیسم: با ضریب اهمیت ۰/۰۸۸ در درس کتب دوره راهنمایی و با ضریب اهمیت ۰/۰۱۰۱ در صفحات کتب دوره راهنمایی.

ضرایب اهمیت به دست‌آمده سؤالات یادشده در کتب درسی دوره راهنمایی نشان می‌دهد در درس و صفحات کتب درسی بیشترین توجه به مقوله دولت و ملت شده است. براساس یافته‌های تحقیق ضریب اهمیت مقوله ارزش‌های فرهنگ غرب در کتب درسی به طور مجزا محاسبه شده که عبارت است از:

درس کتب اجتماعی دوره راهنمایی با ضریب اهمیت ۰/۰۵۷۲، صفحات کتب اجتماعی دوره راهنمایی با ضریب اهمیت ۰/۰۵۰۰.

ضرایب اهمیت به دست‌آمده مقوله ارزش‌های غربی در کتب درسی دوره راهنمایی نشان می‌دهد در درس و صفحات کتب اجتماعی بیشترین توجه به مقوله ذکرشده معطوف است و در درس و صفحات کتب تاریخ، ریاضی، دینی، حرفه، هنر، علوم، جغرافیا، فارسی و قرآن به مقوله فرهنگ غرب توجهی نشده است. برای تبیین نتیجه و پاسخ به سؤال سه از سؤال تحقیق، ضریب اهمیت مقوله فرهنگ غرب در کلیه کتب درسی دوره راهنمایی بر اساس جدول شماره ۳ و ۴ عبارت است از:

کلیه درس کتب دوره راهنمایی با ضریب اهمیت ۰/۰۱۸۷

کلیه صفحات کتب دوره راهنمایی با ضریب اهمیت ۰/۰۱۲۷

جدول شماره ۳: ضریب اهمیت مقوله‌های هویت ملی در کلیه درس کتب راهنمایی

مقوله	باستانی و ملی	دینی - مذهبی	فرهنگ غرب
ضریب اهمیت	۰/۴۰۲	۰/۴۱۱	۰/۱۸۷

جدول شماره ۴: ضریب اهمیت مقوله‌های هویت ملی در کلیه صفحات کتب راهنمایی

مقوله	باستانی و ملی	دینی - مذهبی	فرهنگ غرب
ضریب اهمیت	۰/۴۶۰	۰/۴۱۳	۰/۱۲۷

نتیجه‌گیری

برای رسیدن به موضوع اصلی تحقیق، یعنی بررسی و تحلیل محتوای مؤلفه‌های هویت ملی در کتب درسی دوره راهنمایی و میزان توجه به هر یک از مؤلفه‌ها، مقایسه‌ای اجمالی بین ضرایب اهمیت مقوله‌های تحقیق در کلیه دروس و صفحات انجام داده می‌شود که در جدول شماره ۳ و ۴ نیز آمده است.

این جدول‌ها در خصوص مقایسه مقوله‌های اصلی تحقیق نشان می‌دهد در کلیه دروس کتب دوره راهنمایی کمترین ضریب اهمیت را مقوله فرهنگ غرب و بیشترین ضریب اهمیت را مقوله دینی - مذهبی داشته است؛ و در تمام صفحات کتب درسی دوره راهنمایی کمترین ضریب اهمیت را فرهنگ غرب و بیشترین ضریب اهمیت را مقوله باستانی و ملی به دست آورده است. به عبارت دیگر بیشترین اهمیت در کتب درسی دوره راهنمایی سال تحصیلی ۸۷-۱۳۸۶ از بین لایه‌های هویت ملی، به مقوله دینی - مذهبی و باستانی داده شده است و ارزش‌ها و فرهنگ غرب کمترین ضریب را داراست.

همچنین نتایج تحقیقاتی که قبلاً بیان شده؛ از جمله حاجیانی (۱۳۷۹) نشان داد که حدود ۸۰ درصد از شهروندان اجرای قوانین دینی را مهم، و حدود ۶۶ درصد از مردم، مسلمان بودن را بر ایرانی بودن مقدم دانسته‌اند. یافته‌های پژوهش حاضر نیز نشان می‌دهد بیشترین توجه برنامه‌ریزان درسی به مقوله دینی - مذهبی بوده است. بر اساس پژوهشی دیگر (صالحی‌عمران، ۱۳۸۶)، توجه متعادلی به مقوله‌های هویت ملی در کتب دوره ابتدایی نشده است؛ یافته‌های پژوهش حاضر نیز نشان می‌دهد به مقوله‌های هویت ملی در کتب دوره راهنمایی توجه متعادلی نشده و بیشتر بر مقوله دینی مذهبی تأکید شده است. در پژوهش ملاصادقی (۱۳۸۰) نشان داده شد بیشترین توجه مریبان پرورشی به هنجارهای مذهبی، مانند اعیاد اسلامی و ملی همچون جشن پیروزی انقلاب و مناسبت‌های اسلامی شده است. یافته‌های پژوهش حاضر نیز نشان می‌دهد که در صفحات و دروس کتب دوره راهنمایی به مقوله هنجارهای ملی و باستانی هیچ اشاره‌ای نشده است. بر اساس یافته‌های تحقیق، در خصوص مقوله باستانی و ملی کمترین توجه به هنجارهای ملی شده است؛ بنابراین ضروری است که برنامه‌ریزان کتب درسی در این زمینه، مطالبی را برای آشنایی دانش‌آموزان با هنجارهای ملی، از قبیل عید نوروز، مراسم شب یلدا و چهارشنبه‌سوری در کتاب‌های درسی بیان کنند. همچنین یافته‌های تحقیق نمودار این مسئله است که توجه کمی به اسطوره‌های ملی شده است و ضروری است دانش‌آموزان با این مقوله آشنایی بیشتری داشته باشند.

منابع

- آذر، عادل (۱۳۸۰)؛ «بسط و توسعه روش آنتروپی شانون برای پردازش داده‌ها در تحلیل محتوا»، *فصلنامه علمی - پژوهشی علوم انسانی دانشگاه الزهرا (س)*؛ س ۱۱، ش ۳۷ و ۳۸، صص ۱۷-۱.
- احمدلو، حبیب (۱۳۸۱)؛ *بررسی رابطه میزان هویت ملی و قومی در بین جوانان تبریز*؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تربیت مدرس دانشکده علوم انسانی.
- احمدی، حمید (۱۳۸۳)؛ «هویت ملی ایرانی، ویژگی‌ها و عوامل پویایی آن»، *گفتارهایی درباره هویت ملی در ایران*؛ گردآوری و تدوین داوود میرمحمدی؛ تهران: مؤسسه مطالعات ملی.
- اسمیت، آنتونی دی (۱۳۸۳)؛ *ناسیونالیسم: نظریه، ایدئولوژی، تاریخ*؛ ترجمه منصور انصاری؛ تهران: مؤسسه مطالعات ملی.
- بیگدلی، علی (۱۳۸۳)؛ «سیر تحول و تکوین هویت ملی در ایران»، *گفتارهایی درباره هویت ملی در ایران*؛ گردآوری و تدوین داوود میرمحمدی؛ تهران: مؤسسه مطالعات ملی، صص ۱۸۸-۱۷۱.
- ثاقب‌فر، مرتضی (۱۳۸۳)؛ «ایران باستان و هویت ایرانی»، *ایران، هویت، ملیت، قومیت*؛ به کوشش حمید احمدی؛ تهران: مؤسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی، صص ۱۲۵-۱۱۴.
- حاج‌بابایی، مرتضی (۱۳۷۱)؛ «آموزش و پرورش و بحران هویت در نوجوانان و جوانان»، *سومین سمپوزیوم جایگاه تربیت نوجوانان در آموزش و پرورش*، تهران: ص ۲۵.
- حاجبانی، ابراهیم (۱۳۷۹)؛ «تحلیل جامعه‌شناختی هویت ملی در ایران»، *فصلنامه مطالعات ملی*؛ س ۲، ش ۵، صص ۲۲۸-۱۹۳.
- درانی، کمال (۱۳۷۵)؛ *درآمدی بر تجزیه و تحلیل محتوی (فن تعبیر و تفسیر نظارتی)*؛ تهران: سازمان دانش مدیریت.
- دوران، بهزاد (۱۳۸۳)؛ *گفتمان‌های هویت در ایران با تأکید بر هویت ملی و دینی*؛ تهران: پژوهشکده تعلیم و تربیت.
- رزازی‌فر، افسر (۱۳۸۴)؛ «الگوی جامعه‌شناختی هویت ملی در ایران، همبستگی ملی در ایران»، *فصلنامه مطالعات ملی*؛ س ۲، ش ۵، صص ۱۳۲-۱۰۱.
- رواسانی، شاپور (۱۳۸۰)؛ *زمینه‌های اجتماعی هویت ملی*؛ تهران: شابک.
- زرین‌کوب، عبدالحسین (۱۳۷۶)؛ «ایران در کشاکش ایام، حکایت همچنان باقی است»، *سخن*؛ ش ۱.
- سرمد، زهره، و عباس حجازی (۱۳۸۰)؛ *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*؛ تهران: سپهر.
- سریع‌القلم، محمود (۱۳۸۳)؛ «متدولوژی فهم هویت ملی»، *گفتارهایی درباره هویت ملی در ایران*؛ گردآوری و تدوین داوود میرمحمدی؛ تهران: تمدن ایرانی، صص ۴۲-۲۹.
- شکیبانیان، طناز (۱۳۸۲)؛ *بررسی و تحلیل محتوای کتب درسی دوره ابتدایی در شکل‌دهی هویت ملی*؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد، ساری: دانشگاه آزاد.
- شیخاوندی، داور (۱۳۸۳)؛ «نقش آموزش و پرورش در تکوین همبستگی ملی در ایران»، *آموزش و پرورش و گفتمان‌های نوین*؛ گردآوری محمدعلی محمدی و حسین دهقان؛ تهران: پژوهشکده تعلیم و تربیت، صص ۵۵-۴۸.
- صالحی‌عمران، ابراهیم (۱۳۸۶)؛ «بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های هویت ملی»، *فصلنامه مطالعات ملی*؛ س ۸، ش ۲۹، صص ۸۴-۶۴.

- فالک، جولیا (۱۳۷۳)؛ *زبان‌شناسی و زبان*؛ ترجمه خسرو غلامعلی‌زاده، مشهد: آستان قدس رضوی.
- کاستلز، مانوئل (۱۳۸۰)؛ *عصر اطلاعات: قدرت هویت*؛ ترجمه حسن چاووشیان؛ تهران: طرح نو.
- کریپندورف، کلوس (۱۳۸۳)؛ *تحلیل محتوا، مبانی روش‌شناسی*؛ ترجمه هوشنگ نایبی؛ تهران: نشرنی.
- کریمی، علی (۱۳۸۶)؛ «بازتاب هویت فرهنگی ایرانیان در سفرنامه‌های عصر صفوی و قاجاری»، *فصلنامه مطالعات ملی*؛ س ۸، ش ۲۹، صص ۶۳-۴۰.
- کوزر، لوئیس (۱۳۷۷)؛ *زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی*؛ ترجمه محسن ثلاثی؛ تهران: علمی.
- گودرزی، حسین (۱۳۸۴)؛ *گفتارهایی درباره جامعه‌شناسی هویت در ایران*؛ تهران: تمدن ایرانی.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۲)؛ *تجدد و تشخیص: جامعه و هویت شخصی در عصر جدید*؛ ترجمه ناصر موفقیان؛ تهران: نشر نی.
- مجتهدزاده، پیروز (۱۳۷۹)؛ «هویت ملی در عصر جهانی‌شدن»، *فصلنامه مطالعات ملی*؛ س ۳، ش ۵، صص ۳۳۶-۳۴۵.
- معین، محمد (۱۳۸۴)؛ *فرهنگ فارسی*؛ ج ۴، تهران: امیرکبیر.
- معینی‌علمداری، جهانگیر (۱۳۸۳)؛ «هویت، تاریخ و روایت در ایران»، *ایران، هویت، ملیت و قومیت*؛ به کوشش حمید احمدی؛ تهران: مؤسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی، صص ۵۲-۲۵.
- ملاصادقی، منیره (۱۳۷۸)؛ *نقش فعالیت‌های فرهنگی مدارس در شکل‌دهی هویت ملی دانش‌آموزان*؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.
- میرمحمدی، داوود (۱۳۸۳)؛ *هویت ملی در ایران*؛ تهران: مؤسسه مطالعات ملی.
- میلر، دیوید (۱۳۸۳)؛ *ملیت*؛ ترجمه داوود عزایاق‌زندی؛ تهران: مؤسسه مطالعات ملی.
- هرمیداس‌باوند، داوود (۱۳۷۹)؛ «بررسی تحول تاریخی هویت ملی در ایران از اسلام تا به امروز»، *فصلنامه مطالعات ملی*؛ س ۲، ش ۵، صص ۷۱-۱۱.
- هولستوی، ال-ار (۱۳۷۳)؛ *تحلیل محتوی در علوم اجتماعی و انسانی*؛ ترجمه نادر سالارزاده امیری؛ تهران: علامه طباطبایی.
- Castells, m (1997); "The Power of Identity, the Economy", *Society and Culture*; Oxford: Dlachwell.
- Jenkins, Richard (1996); *Social Identity*; London: Routlege.
- Miller, D. (1995); *on Nationality*; Oxford : Clarendon Press.
- Smith, A. D. (1998); *Nationalism and Modernism*; London: Rutledge.
- Smith, Anthony. D. (2000); *The Nation in History*; Nanover, NH: University Press of New England / Brandeis University and Cambridge: Polity.
- Smith. A.D. (1995); *Nation and Nasionalism*; in a Global Era, Cambridge: Polity Press.